aan die openbaring komt vast te liggen, bij eigen bevinding versta het woord van onzen Hoogepriester: En dit is het eeuwige leven, dat zij U kennen, den eenigen waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Gij gezonden hebt. (Joh. 17 : 3.)

„Indien dan uw rechteroog u ergert."

> Indien dan uw rechteroog u ergert, trek het uit, en werp het van u; want het is u nut, dat één uwer leden verga, en niet uw geheele lichaam in de hel geworpen worde. En indien uwe rechterhand u ergert, houw ze af, en werp ze van u: want het is u nut, dat één uwer leden verga, en niet uw geheele lichaam in de hel geworpen worde.
>
> Matthéus 5 : 29 : 30.

Als Jezus de wereld ten heiligen leven oproept, spaart hij niets. Dan is zijn toon indringend; het woord, dat hij kiest, vaak kort-af en scherp; het tegendeel van afgetrokken, meest beeldspreukig warm zijn machthebbende taal.

De Bergrede is geen verscherping van de Wet op Sinai.

Ze is heel iets anders.

Op Sinai de heilige wet en wil van Hem die hoog boven ons troont, en eischt dat een iegelijk kind des menschen zich aan Hem onderwerpe. Van Horeb daalt het woord van gebod en verbod neder, om in een wereld die op een zedelijke bajert gelijkt, altnans een kleine plek aan Israël af te dwingen, waar bezwering van boozen hartstocht door heiliger levensvorm mogelijk wordt. Voor heel het volk bleek dat doelloos, maar het trof doel onder de getrouwen. En onder die getrouwen minder nog, doordien het een leven naar de wet verwerkelijkte, als veel meer dat het schuldbesef wakker riep en dorst wekte naar verlossing.

Maar de Bergrede komt op uit heel anderen achtergrond, richt zich tot heel iets anders in den mensch, beoogt een heel ander doel.

Ze begint met zaligspreking, met vertroosting, met het druppelen van balsem in de wonde, met het doen uitvloeien van olie op de fel bewogen wateren.

Ze richt zich niet tot de onwilligen, maar tot wie willen, tot wie willen maar niet kunnen; en die niet kunnen omdat hun ideaal niet hoog genoeg staat, en het middel, dat ze ter doelsbereiking aangrijpen, te nietig, te bekrompen, en daardoor ontoereikend is.

Hier niet een hoogere wet en wil die zich drukkend oplegt, en daardoor neerdrukt, maar het ontsluiten van een heerlijk verschiet dat lokt en wenkt, en juist daardoor de neergebogen, de ingezonken zedelijke kracht prikkelt en opbuigt.

Niets wordt aan Sinai te kort gedaan. Eer wordt elk gebod en elk verbod, door letter en vorm heen, tot in het hart, tot in de kern gegrepen, en in zijn ideale strekking voor het oog der ziel uitgestald.

Aldus uitgestald, wekt het de heilige begeerte, of eigen zielsbestaan, of eigen leven aan dat hooge ideaal beantwoorden mocht.

Dit is het hongeren en dorsten naar de gerechtigheid.

En nu wordt de ziel die naar heiligheid dorst, niet in haar onmacht neergeplofd, maar integendeel hier reeds zalig gesproken.

Het is niet de wil van Boven die onzen zwakken wil, of ook onzen zondigen wil, terugdringt en neerwerpt, maar Goddelijk mededoogen, dat aan den wil zonder kracht wilskracht instort.

De afstand wordt er te grooter door van wat we zijn tot naar het heilig ideaal in het verschiet; maar onmerkbaar wordt er een gouden draad aan onze ziel gehecht, en voelen we, hoe die gouden draad ons onweerstaanbaar naar dat ideaal trekt, en het ons niettegenstaande, ja juist door ons hongeren en treuren, steeds meer nabij doet komen.

Vandaar altoos weer bij het lezen en herlezen van die Bergrede geheel dezelfde indruk, dien destijds de schare ervan ontving, dat Jezus leerde, niet als de aan de wet verkleefde Schriftgeleerden, maar als machthebbende, d. i. als hebbende macht, en als werkende macht, om ons het heilig ideaal naderbij te brengen.

Maar ook, het even natuurlijk gevolg, dat wie dit hemelsche woord *wettisch* verstaat, er door in verwarring geraakt.

Vandaar tegenover de Bergrede *drieërlei* standpunt.

Vooreerst, het standpunt van verreweg de meesten, die nog wettisch bestaan, is, dat ze de Bergrede lezen, er van genieten, maar voorts ze laten voor wat ze is, en er zich niet verder om bekreunen. „Zóó kan toch niemand leven. Voor heiligen moge dit goed zijn, te midden dezer zondige wereld is al dat schoon toch niet toepasselijk. Het is een wolk, door zonnegloed in het goud gezet, maar een wolk die na het oog bekoord te hebben, zich oplost in nevel."

Daar komen dan even wettisch gestemde, maar hooger mikkende profeten tegen op. Voor hen is de Bergrede *het* Evangelie. Een nieuwe wet, hoog boven Sinai uitgaande. Wat het Christendom vermoordt is juist, dat het deze hoogere wet niet erkent, eert en in toepassing brengt. Daarom moet terzij gesteld alle leerstuk, alle eeredienst, alle kerk. En het eenige dat komen moet, is een eerst kleine, straks zich uitbreidende kring, die deze wet van de Bergrede toepast, en daarnaar de wereld hervormt. Zóó Tolstoï, en wie voor en na hem het verlossingsideaal in een wettisch ideaal omzetten. Mannen, die daarom tegenover de mannen van het eerste standpunt zoo sterk staan, omdat deze laatste feitelijk de Bergrede op zij zetten, en deze wettische profeten er integendeel ernst mee maken.

Doch tegenover deze beide stonden alle eeuwen door zij, die de wet van Sinai de wet lieten, maar in de Bergrede het wenken van het heilig ideaal begroeten, zich richtende tot hen, die wilden maar niet konden, en op wie nu de Bergrede de magnetische kracht oefent, om hen tot grijpen naar het ideaal te bekwamen, er hen heen te trekken, en toch, zoolang ze nog niet hebben datgene waarnaar ze hongeren en dorsten, vrede in de ziel uit te storten.

Pas dit toe op wat Jezus zegt van het uittrekken van het rechteroog, en het afhouwen van de rechterhand, en de zin zal u klaar zijn.

Wie nog wettisch bestaat, maar vreemd is aan heiligen ernst, leest over dat krasse woord kortweg heen. Want wel is het schoon, is het kloek, is het cordaat gezegd, maar wie zal dit nu gaan doen? Wie trekt zichzelf zijn oog uit? Ja, wie zou dit kunnen? Dus rekent men voorts met dit woord van Jezus niet, en leeft voort als ware het nooit gesproken.

Daarentegen, wie wel wettisch bestaat, maar tevens tot heiligen ernst gestemd is, beeldt zich in, dat het in oogenblikken van verleiding feitelijk zóó moet geschieden, en de voorbeelden zijn er van mannen en van vrouwen, die werkelijk zich de hand afgehouwen, of zich op andere wijze verminkt hebben.

Maar heel anders doet wie het wettisch standpunt te boven kwam, en juist daarom zich door te hooger ernst bezield gevoelt.

Voor hem staat het vast, dat hier geen wet, geen gebod wordt gegeven, en dat dit woord door Jezus niet als zoodanig, en dus niet letterlijk bedoeld is, noch kan zijn.

Wie met zijn oog zondigt, zou er niets aan hebben, of hij al het rechteroog blind maakte. Het linkeroog zou met zondigen voortgaan. En zoo ook, wie zondigde met de rechterhand, zou er evenmin mee gebaat zijn, of hij al de rechterhand afkapte. De linkerhand zou hem tot nieuwe zonde verlokken. Ja, zelfs al trok men beide oogen uit, en hieuw zich beide handen af, de zonde zou er niet mee zijn afgesneden, ze zou toch weer opkomen uit het hart. Wat is er in of aan ons, waar we niet mee zondigen? We zondigen evenzoo met het oor, met den mond, met onze verbeelding, met de uitgangen van ons hart. Er is niets aan ons, waar we niet mee zondigen. Ge zoudt, om langs dien weg de zonde af te snijden, heel uw lichaam moeten verderven. En zelfs dan nog zou de zonde niet gekeerd zijn. Satan bestaat zonder oog, hand en oor, zonder lichaam, en uit hem is alle zonde ons toegekomen.

Dus kan het woord van Jezus zóó niet gemeend, zóo niet bedoeld zijn. Het is geen gebod, het is geen wettische uitspraak, het is, heel anders, een machtig woord, dat tot ons uitgaat, om liever met het liefste dat we hebben, te breken, dan dat dat liefste ons een oorzaak van zonde zou blijven.

En zóó nu verstaan, oefent dit aangrijpend woord zijn volle werking.

Jezus ziet voor oogen het zedelijk tobben en jammeren van de schare die zich om hem verdringt. Er leeft in die woelende menigte, die hem willig volgt, een heilig begeeren naar heiliger leven.

Maar die zoo willen zijn te zwak. Ze beproeven het telkens weer, maar om even dikwijls te bezwijken.

Wat hun ontbreekt, is de beslistheid van zin en wil, op 't eigen oogenblik dat de zonde lokt. Wat ze behoeven is, dat hun ziel verbonden worde aan een hemelschen Leidsman, die hen van de zonde aftrekt. Wat hun van noode is, bestaat in het geloof aan een heilig ideaal. Wat hun moet worden ingestort, is de cordaatheid, de zedelijke cordaatheid, die elk aarzelen te boven komt.

En dat geeft Jezus hun.

Hij is de Leidsman, die zegt, wie iets ook maar, al was het zijn eigen vader of moeder, lief heeft boven mij, is mijns niet waardig. Hij ontsluiert hun het heilig ideaal, dat hen boeit boven het liefste dat ze op aarde hebben. En nu stelt hij dat liefste wat ze op aarde hebben, tegenover dat grijpen naar heiliger zin en heiliger leven, en zegt hun, dat ze, waar en wanneer ook dat liefste op aarde hen tot zonde brengen en van het heilig ideaal scheiden zou, op staanden voet met dat liefste breken zullen, om het heilig ideaal te behouden. En dat zegt Jezus hun in een taal, zoo aangrijpend in haar beeldspraak, dat het tot het merg der ziel doordringt en wilskracht wekt.

Zoo hebben het de apostelen verstaan. Zoo is het verstaan door de besten van Gods kinderen. En zóo is het bedoeld, omdat het alleen zoo heilige kracht oefent.

Amsterdam, 5 Febr. 1904.

Wet en Profeten.

III.

De „deskundige onderzoeker", die in de Hervorming aan het woord is, heeft er zich echter niet toe bepaald „Kuenen's nagedachtenis" te verdedigen, maar ging ten slotte van de defensieve in de offensieve houding over.

Volgens hem is de ontdekking van Hammurabi's tafelen niet gevaarlijk voor de school van Kuenen-Wellhausen, maar wel voor degenen, die aan den goddelijken oorsprong der Mozaïsche wet gelooven.

Hun dogma zou thans gevallen zijn.

Voor de theorie van Kuenen is de ontdekking van Hammurabi's tafelen dus allerminst gevaarlijk. Wel zou ze misschien bedenkelijk kunnen worden voor eene andere theorie; ik bedoel de bekende dat de „Mozaïsche" wetten van goddelijken oorsprong zijn en eene bijzondere goddelijke openbaring bevatten. Dit dogma valt nu. Wanneer, gelijk Dr. Kuyper toegeeft, de Babyloniërs al lang „veel van dezelfde dingen wisten, die in de wetten van Mozes staan", wanneer die dingen „reeds 2000 jaar v. C. bekend waren" (d. i. 500 jaar vóór Mozes), waar blijft dan het openbarings-karakter der Mozaïsche wetten? Zal iemand, die niet slechts de gevoelige voelhorens van den geloovige, maar ook gezond verstand bezit, zich zelven en anderen langer wijs willen maken, dat hetgeen de West-Aziatische wereld al lang vóór Mozes wist en duidelijk bij Hammurabi te lezen staat, vijf eeuwen na hem aan den Israëlietischen leider opzettelijk door God bekend is gemaakt?

Schijnbaar valt tegen deze conclusie niet veel in te brengen.

Volgens de Schriftgeloovigen heeft God de Heere deze wetten aan Mozes geopenbaard en zijn zij daarom van Goddelijken oorsprong.

Thans heet het uitgemaakt, dat deze zelfde wetten reeds 500 vóór Mozes door een heidenschen koning zijn uitgevaardigd.

Indien Mozes niets anders heeft gedaan dan deze wetten van Hammurabi over te schrijven, waar blijft dan haar Goddelijk karakter?

Dat is de vraag, die vanzelf opkomt en die daarom ten slotte nog beantwoord moet worden.

Niet om daarmede den „deskundigen onderzoeker" van ongelijk te overtuigen.

Bij een zuiver historisch vraagstuk kan dat geschieden. Dan kan men door afdoend feiten-materiaal zijn tegenstander ad terminos non loqui brengen.

Zoo hebben de opgravingen van Schliemann te Troje en te Mycene voor goed bewezen, hoe dwaas de critiek zich vergist had, die heel het prachtig epos van Homerus voor een sproke verklaarde en zelfs het bestaan van Troje in twijfel had getrokken.

En zoo zullen ook de ontdekkingen in Babel, Egypte en Palestina wel zoo klaar en overtuigend aantoonen, dat heel de theorie van Kuenen, Wellhausen c. a. met hun afbrekende critiek onjuist is geweest, dat ook de historische traditie van Israël bij een volgend geslacht weer in eere komt.

Maar zoo staat het niet met het inspiratie-vraagstuk.

De natuurlijke mensch kan niet verstaan de dingen, die des Geestes Gods zijn. Christus zelf heeft gezegd, dat wie niet wedergeboren is, het Koninkrijk Gods niet zien kan. Waar het oog niet zonnenhaft is, daar baat al de glans van het zonlicht niet. Voor de dooven heeft zelfs de schoonste symfonie van Beethoven geen bekoring. En wie de geestelijke voelhorens mist om in het menschelijk kleed de Goddelijke gestalte te ontwaren, tuurt op de Wet en de profeten zijn critisch oog blind, maar ontdekt niets van de Goddelijke glans en majesteit, die uit de Schrift den gelooviigen tegenstraalt.

Zoo ooit, dan blijkt dit weer hier.

Natuurlijk is door niemand ooit beweerd, dat al de wetten, die Mozes aan Israel gaf, spliksplinternieuw waren en vóór dien tijd bij geen enkel volk werden gevonden.

Zelfs van de zedewet, die God met eigen hand op de steenen tafelen graveerde, kan dit niet gezegd.

Dat moord, echtbreuk, diefstal en valsche getuigenis strafbaar zijn, zijn algemeen menschelijke waarheden, die men bijna bij alle volkeren uitgesproken vindt.

Paulus zelf wijst ons daarop als hij zegt, dat de heidenen, die de wet van Sinai niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn en daarmede betoonen, dat het werk der wet in hunne harten geschreven staat.

Maar doet dat iets aan den Goddelijken oorsprong van den Dekaloog te kort, en moet zelfs de moderne theoloog niet erkennen, dat deze korte saamvatting van de wet voor het religieuse en ethische leven verre overtreft al wat van dien aard zelfs bij de meest ontwikkelde heidensche volkeren gevonden wordt?

En zoo is het ook met deze wet van Hammurabi.

Het door God den mensch ingeschapen rechtsbesef werkt bij alle volkeren. Zelfs heeft de Christelijke kerk steeds erkend, dat dit rechtsbesef in zeldzaam zuiveren vorm zich openbaarde bij de Romeinen, en de Christelijke jurisprudentie heeft voor een niet gering deel haar rechtsnormen aan het Romeinsch recht ontleend. En dat Mozes op dezelfde wijze zich aansloot bij de bestaande rechtsorde en daaruit menige voortreffelijke bepaling overnam, behoeft ons dus niet te bevreemden. God breekt in het werk der genade niet af, wat Hij in het werk der schepping en door zijn leiding der volkeren had tot stand gebracht, maar bouwt voort op het door Hem zelf gelegde fundament. Israël drijft niet als een oliedrop op de wateren, maar wortelt in het algemeen menschelijke leven. En alleen wie dit algemeen menschelijk leven geheel buiten het voorzienig bestel Gods plaatst, kan er een tegenstrijdigheid in zien, wanneer eenerzijds erkend wordt, dat niet alles bij Israël nieuw was en anderzijds toch wordt volgehouden, dat Israël's wetten en inzettingen hem door God geschonken zijn. Of lag dan in het *kiezen* van die wetten en inzettingen, die voor Israël geschikt waren, geen Goddelijke *keus*?

Zelfs dient hier nog een schrede verder te worden gegaan. Gods leiding met Israel is een paedagogische geweest. God heeft niet aan Israel een stel wetten geschonken, die berekend waren voor een volmaakt volk, maar God hield rekening met den toestand, waarin Israël zich bevond. Onder Israël bestond de veelwijverij, bestond de echtscheiding, bestond de slavernij, bestond de bloedwraak. En waar het onmogelijk was al deze rechtsinstellingen, door eeuwenlang gebruik ingeworteld in het volksleven, met één slag uit te roeien, daar heeft God in de wet van Sinai het kwaad wel getemperd en daarmede op een hooger ideaal heengewezen, maar Hij heeft zich toch naar het bestaande geschikt en daarbij aangesloten. Een wet, die in de volksconscientie geen weerklank vindt, blijft een doode wet, en onze Zondagswet leert het: een doode wet schaadt meer dan ze baat.

Ook hierin ligt een Goddelijke leering.

Eerst moet het zedelijk besef van het volk ontwaken en het kwaad als zonde worden gekend, voordat de wetgever kan optreden om door wettelijke bepalingen de rechtsorde te veranderen.

Dat de wetgeving van Sinai niet het absolute recht uitdrukt, lag niet aan de Goddelijke inspiratie, maar aan den toestand van Israël.

Door de „hardigheid van Israël's hart" werd Mozes gedwongen veel toe te laten, wat met den absoluten eisch van Gods heilige zedewet niet viel te rijmen.

Niet de vondst van Hammurabi's tafelen, maar de stellige uitspraak van Christus had dit van meet af aan de Christelijke kerk geleerd.

Wanneer de „deskundige onderzoeker" daarom meent, dat door de vondst van Hammurabi's wet het dogma van den Goddelijken oorsprong der Mozaïsche wetgeving thans gevallen is, dan vervalt hij in de gewone fout der moderne theologen, die eerst beginnen met een dogma te fantaseeren, dat door de Christelijke kerk in dien zin nooit beleden is, en wanneer dit gefantaseerde dogma met de feiten in strijd blijkt, straks triomfeerend uitroepen, dat het Christelijk geloof thans is bezweken.

Toch is hiermede niet genoeg gezegd.

Al wijst de overeenkomst van de wet van Hammurabi met de wet van Mozes op onderling verband, toch is de voorstelling, alsof Mozes niet anders zou gedaan hebben dan de wet van Hammurabi copieeren, een dwaasheid.

Iedere „deskundige onderzoeker", die beide wetten met elkander vergeleken heeft, is juist omgekeerd tot de conclusie gekomen, dat het verschil tusschen beide wetgevingen niet in enkele kleine afwijkingen bestaat, maar zoo principieel is, zoo heel de opvatting van het recht beheerscht, dat de aanvankelijke juichkreet: „Israël heeft zijn wetgeving aan Babel te danken", — al zeer spoedig is verstomd en door geen geleerde meer zal worden overgenomen, die op den naam van wetenschappelijk aanspraak maakt.

Over dit feit bestaat geen verschil meer. Men moge met Prof. Muller meenen, dat Mozes zijn wet heeft gegeven lijnrecht in tegenspraak met de wet van Hammurabi, zoodat Mozes deze wet gekend en veroordeeld zou hebben, of men moge met Prof. Grimme volhouden, dat Mozes Hammurabi's wet niet eens gekend heeft en de schijnbare overeenkomst deels aan het toeval, deels aan de algemeene rechtsideeën, deels aan de nawerking bij beide van het oudsemitische recht te danken is, maar het principieel verschil tusschen beide wetgevingen is onloochenbaar.

Het gaat natuurlijk niet aan, dit hier in bijzonderheden aan te toonen. Maar wel moge een enkel citaat van mannen, die niet aan de inspiratie der Schrift gelooven, het afdoende bewijs leveren, hoe de „deskundige onderzoeker" ook op dit punt met het eenparig oordeel van alle deskundige onderzoekers in strijd is en de *Hervorming* bij haar navraag niet bij het rechte kantoor heeft aangeklopt.

Voorop ga hier het oordeel van Prof. Wildeboer, die principieel geheel aan de zijde van de school Wellhausen-Kuenen staat. Hij is wel eerlijk genoeg om te erkennen, dat de nieuwere kritiek de volgorde van „Wet en Profeten" heeft omgezet en deze formule onvolledig en onjuist is; ook geeft hij toe, dat niets ons behoeft te verhinderen „den grondslag van de bepalingen [in het Bondsboek] tot Mozes terug te brengen", maar desniettegenstaande meent hij, dat het resultaat van het critisch onderzoek van 1½ eeuw nog even vast staat als te voren en niet door een machtspreuk omver kan gestooten worden.

Ook hij nu spreekt het onomwonden uit, dat men zich de zaak *al te simpel* voorstelt, „wanneer men Mozes eenvoudig van Hammurabi afhankelijk maakt." De Duitsche Keizer, zoo zegt hij, „is zeer zeker op een verkeerden weg geweest, toen hij meende, dat Mozes met den codex van Hammurabi voor zich zijn wetten op schrift zou hebben gesteld." Ware dit het geval geweest, zoo vervolgt hij, „dan zou wel iets meer dan één tiende gedeelte, zooals nu het geval is, van Babel's recht in het Mozaïsche recht te vinden zijn. Dan zou er ook allicht meer overeenkomst zijn in de groepeering der bepalingen en in de ganssche structuur der wetgeving. En voorts zouden dan hoogstwaarschijnlijk Babylonische termen en woorden zijn overgenomen." (*Tijdschrift voor Strafrecht*, Dr. G. Wildeboer, De wetgeving van Hammurabi, p. 99 en v.v.)

Niet minder beslist oordeelt Dr. A. Jeremias, wiens geschrift: Moses und Hammurabi, den lof van alle geleerden inoogstte. Al erkent hij, dat „die Gesetze des Bundesbuches in einem auffälligen Zusamenhang mit dem codex Hammurabi stehen," toch houdt hij „eine direkte etwa literarische Beeinflussing des Bundesbuches von vornherein für höchst unwahrscheinlich. Es kann wohl heute vorkommen, dass Japan wörtlich seine Felddienstordnung von Deutschland abschreibt: aber es ist unmöglich, dass ein Volk des orientalischen Altertums seinen Rechtscodex von einem andern Volke entlehnt." (p. 46).

En evenzoo oordeelt Prof. Grimme: Das Gesetz Chammurabis und Moses, p. 35: „Eine Vergleichung zwischen Moses und Chammurabi, die vor allem die grossen Umrisse und Tendenzen in Betracht zieht, wird nie dazu führen können, hierin Moses als Schuler Chammurabis hinzustellen." Daarna vergelijkt hij beide wetten en eindigt dan aldus:

Aus dieser Vergleichung ergibt sich somit folgendes: Zahlreiche Rechtsfälle, die das Bundesbuch behandelt, fehlen bei Chammurabi; manchmal ist hüben und drüben der Fall gleich, die Entscheidung aber ungleich. Wo bei gleichem Falle aber gleicher Entscheid auftritt, da ist das schon lange vor Chammurabi gebrauchliche altsemitische Recht die gemeinschaftliche Quelle. Eine unmittelbare Einwirkung von Chammurabis Gesetz auf das mosaische Strafrecht ist als ausgeschlossen zu betrachten. (p. 43).

Met dit drietal citaten meenen wij te kunnen volstaan.

De voorstelling van den deskundigen onderzoeker, alsof de Mozaïsche wet aan Hammurabi ontleend was, bleek dus niets dan een sprookje.

Het verschil tusschen beide staat naar aller eenparig getuigenis vast, en de vraag is nu juist, of het verschil tusschen deze beide wetgevingen, die zoo nauw verwant zijn, maar waarvan de eene op heidenschen bodem ontstond en de andere onder Israël, niet juist bewijst, dat de Mozaïsche wetgeving van Goddelijken oorsprong is.

Op die vraag geven wij een volgend maal het antwoord.

Ds. G. Ringnalda.

In Ds. Ringnalda is een dier oud-strijders ons ontvallen, wier plaats niet licht wordt ingenomen.

Al trad hij naar zijn bescheiden aard zelden op den voorgrond, zijn arbeid blijft in de vele kerken, die hij gediend heeft, in gezegende gedachtenis, en zijn innig vrome prediking, waarin de echte mystiek des harten steeds den boventoon had, is voor duizenden tot een zegen geweest.

In hem was iets van de Johannes-gestalte. Ds. Klaarhamer schreef het zoo terecht: „Hij had veel lief. Dit was zijne kracht. En daarom heeft hij ook veel liefde gevonden".

Het eenvoudig volk van God kleefde hem aan. En het was roerend soms, er getuige van te zijn, hoe die liefde zich uitte jegens den grijzen dienaar, die een Vader in Christus, een Leidsman voor de bekommerden was.

Maar die liefde werd bij Ds. Ringnalda nooit zwakheid.

In een tijd, toen de Gereformeerde prediking in de Hervormde kerk schier een aanfluiting was, schaamde hij zich niet voor de belijdenis der Vaderen uit te komen.

Zijn arbeid voor de vereeniging van de Vrienden der Waarheid is wel een der krachtigste middelen geweest om tot kerkherstel te komen.

En toen met de Doleantie de moeielijke keuze kwam en zoo menig prediker, op wien rotsen gebouwd werden, te zwak bleek om zijn woorden in daden om te zetten, aarzelde Ds. Ringnalda geen oogenblik en nam met Ds. Hoekstra de reformatie van Utrecht's kerk ter hand.

De Johannes bleek ook een Petrus te kunnen zijn.

Zoo was op zeldzame wijze in Ds. Ringnalda vereenigd, wat zoo dikwijls gescheiden ligt: de innig teedere mystiek van het hart met de scherpe belijndheid van beginsel; de liefdesdrang, die zich uitstrekt naar al het volk des Heeren, met de besliste keuze om geen ander Koningschap dan dat van Christus in Zijn kerk te willen dulden.

God heeft hem lang voor onze kerken gespaard. Zijn taak in de kerk was volcindigd. Uit de ruste hier op aarde ging hij in de eeuwige ruste over.

Maar zijn naam blijft onder ons voortleven als van een getrouw getuige van Christus, die zich het Evangelie niet geschaamd heeft, omdat hij wist, dat het een kracht Gods tot zaligheid was voor hen die gelooven.

Prof. Groenewegen.

Prof. Groenewegen had de vriendelijkheid in *De Hervorming* ons van uitvoerig antwoord te dienen op onze critiek.

Vooreerst klaagt hij er over, dat onze redactie met gesloten vizier strijdt:

> Aan *De Heraut* de eer dat het blad met de belangrijkste argumenten tegen mijn woord van protest is opgetreden. Waarom komt ook hier de strijder met gesloten vizier tegen mij in het krijt? Iemand die een streven naar waardeering toont, gelijk hij doet, behoeft zich niet te verbergen.

Waar *De Hervorming* zelf uitvoerige stukken opneemt van een deskundigen onderzoeker, die weigert zijn naam te noemen, schijnt dit verwijt aan onze redactie minder op zijn plaats. Prof. Groenewegen vergeet bovendien, dat een vaste redactie niet gewoon is haar naam onder de leaders te plaatsen. Ook in dit geval bestond er geen aanleiding om van deze gewoonte af te wijken.

Ernstiger is zijn tweede grief, dat ons oordeel over den toestand in Noord-Holland „een vroom, waarheidlievend man onwaardig is." Al was het juist, dat de bevolking van Noord-Holland religieus en ethisch op laag peil stond, dan kon hiervan evenmin aan de moderne theologie een verwijt worden gemaakt, als de orthodoxe godgeleerdheid aansprakelijk kan worden gesteld voor de huichelarij der „vrome beschuiten" en de Roomsche theologie voor kloosterschandalen.

Deze opmerking snijdt geen hout. Anders zou het woord van Christus, dat de boom aan de vruchten gekend wordt, onwaar zijn. Dat een doode orthodoxie gevaar oplevert voor huichelarij en pharizeïsme, evenals het gedwongen coelibaat der priesters en kloosterlingen aanleiding kan geven tot schandalen, bewijst niet, dat de orthodoxie zelf de huichelarij in de hand werkt, of de Roomsche ethiek zulke excessen goed keurt. Integendeel, de rechtzinnige prediker zal tegen het pharizeïsme zijn scherpste wapenen richten, en de Roomsche kerk in onze dagen straft elk vergrijp tegen de zedelijkheid met niets ontziende hand. Maar dit was onze grief, dat de moderne theologie, door de „vrije vroomheid" op den voorgrond te schuiven, door het volk los te maken van de kerk, het sacrament, de prediking, de objectieve wet van God, zooals die in Gods Woord ons is gegeven, daarmede de teugels heeft doorgesneden, waardoor de lagere hartstochten werden bedwongen. En wie met onze bevolking boven het IJ in aanraking is gekomen, weet, hoe juist door de moderne prediking de groote menigte onkerkelijk is geworden, van de „vrije vroomheid" alleen de „vrijheid" overhield, om naar eigen zin en lust te leven, en in stee van de hoogere idealen, die een volk alleen verheffen kunnen, na te jagen, tot een materialistische levensopvatting verviel, waarbij de „aardsche goederen" alleen waarde hebben. Dat bedoelden we met het religieus en ethisch verval, dat juist in deze door het modernisme beheerschte streken, met name in Noord-Holland, openbaar werd. De mo-

derne theologen klagen hierover op elk hunner congressen, en zoeken vruchteloos naar middelen om het volk weer godsdienstig te maken. Gaat het dan aan, als een „booze verdachtmaking" van *De Herant* te qualificeeren, wat elk ernstig modern theoloog met zorg voor de toekomst vervult?

Van meer belang is het derde punt, waarover feitelijk het debat loopt, of de erkenning, dat de rechtsnormen door God gesteld zijn en daarom Goddelijk gezag hebben, voor heel de opvatting der rechtswetenschap beteekenis heeft of niet.

Prof. Groenewegen ontkent dit. Zijn uitvoerig betoog geheel hierover te nemen, zou te veel plaats vergen. Hij tracht eerst aan te toonen, dat ons rechtsbesef, geheel onafhankelijk van de vraag, of het door God in ons gewerkt is of autonoom is, ons leert, wat goed en kwaad, wat recht en onrecht is. De rechtsnormen zijn dus voor allen, geloovigen en ongeloovigen, gelijk; iedere rechtsgeleerde ontleent ze aan zijn zedelijk bewustzijn. De inhoud der rechtsorde staat daarmede vast, en het is een bloot speculatieve en metaphysische quaestie, of men achter deze rechtsnormen nog een hoogeren Wil stelt of niet.

Letterlijk zegt hij:

> Maar deze godsdienstige interpretatie, deze vrome opvatting van het wezen van ons zedelijk en ons rechtsbewustzijn verandert aan den inhond van ons oordeel over goed en kwaad, recht en onrecht niets ter wereld. Wie in ons zieleleven louter product van eindige factoren ziet, behoeft geen enkele zonde, geen enkel onrecht minder af te keuren en te bekampen. De vraag is wèl of zijn gemoed niet armer aan kracht, troost, vertrouwen en volharding zal blijken in den zwaren kamp tegen een van zonde en onrecht vervulde wereld; en voorts, of het verlies van het bewustzijn van als mensch met heel de raadselvolle wereld onder een Goddelijken wil veilig te staan, niet de praktische strekking heeft het zedelijk leven vlakker en zwakker te maken en de zedelijke instincten allengs te dooven. Ik voor mij twijfel daaraan geen oogenblik. Verval van religie zal op den duur altijd voeren tot zedelijke verwording. Maar dat neemt niet weg, dat geweten, plichtsbesef en rechtsbewustzijn noch minder juist noch minder krachtig behoeven te getuigen, waar bij een ernstig denker over de zedelijke verschijnselen, het hooger licht des godsdienstigen geloofs niet meer of nog niet schijnt. Zwaaien met „geloovige" banier bewijst nog niets omtrent den mensch.
>
> Nu heeft de rechtswetenschap (methodisch in vele opzichten parallel aan de studie van zedelijk en godsdienstig leven) dat rechtsbewustzijn te begrijpen, dat is het zielkundig te verklaren en metafysisch te verstaan, kortom: als onderdeel der geestelijke verschijnselen in het redelijk begrip van het wereldgeheel te plaatsen; behalve natuurlijk haar andere taak, om de bestaande rechtsorde te kennen en naar de rechtsnorm te verbeteren. Of nu de rechtswijsgeer tot een dusdanige bespiegeling opklimt, dat hij ten laatste in heel ons zedelijk en rechtsbesef een openbaring van een wereldwil erkent, of zich binnen de perken der eindige verschijnselen houdt, verandert aan den inhoud zijner zielkundige, normatieve en het praktische leven rakende wetenschap niet met al. Er is uit de wijsgeerige bespiegeling zoomin als uit religieus-dogmatische interpretatie een enkele rechtsnorm te putten. Zij zijn niets dan beschouwing van de normen die wij reeds hebben erkend. De rechtsleer van den geloovige is als wetenschap noch beter noch vaster noch rijker. Alleen de geloovige als mensch is een ander, omdat hij bij zijn kennis in zijn geloofsvertrouwen de kracht en den vrede vond die alle verstand te boven gaat. Opplakken van „geloovig" etiket bewijst niets omtrent een werk van wetenschap.

En daaruit leidt hij ten slotte af, dat een staatkundig program van beginselen nooit op den voorgrond mag stellen, dat het recht een uitvloeisel is van Gods wil, gelijk dit door de antirevolutionaire partij geschiedt.

Ook hier nu springt de fout der redeneering terstond in het oog, zoodra men uit dit hoog idealistische betoog afdaalt naar de werkelijkheid. Want dan blijkt, hoe over deze „rechtsnormen" juist onder de rechtsgeleerden het grootste verschil van inzicht bestaat, en de voorstelling, alsof de „inhoud" gelijk zou blijven onverschillig of men er een geloovig of ongeloovig etiquet opplakt, met de realiteit in flagranten strijd is.

Slechts op twee punten wijzen wij.

Vooreerst op de vraag van het *gezag*.

Wie het gezag uit de volkssouvereiniteit laat opklimmen of als inhaerent attribuut denkt van den Staat, staat daarmede principieel tegenover hem, die het gezag laat voortvloeien uit de souvereiniteit Gods. En juist dat principieel verschil maakt voor heel de opvatting van het staatkundige leven een kloof, die door geen in ons zedelijk bewustzijn inklevende rechtsnorm te overbruggen valt. Wie op het standpunt der volkssouvereiniteit staat, eerbiedigt de Overheid zoolang ze Dienaresse is van den volkswil, maar schuift haar opzij, zoodra de wil van het volk en de wil der Overheid in botsing komen. Terwijl wie belijdt, dat de Overheid door God gesteld is, zulk een daad als revolutie veroordeelt.

En ten tweede op de vraag naar de *schuld*.

Ook hier staat op het gebied der rechtswetenschap overtuiging tegen overtuiging. De school van Lombroso ontkent alle schuld. De misdadiger wordt misdadiger geboren. Het is zijn noodlot misdadiger te zijn. Van straf kan daarom geen sprake wezen; de straf is òf zedelijk middel tot verbetering òf onschadelijk maken van wie voor de maatschappij te gevaarlijk bleek. Deze rechtsbeschouwing, die hand over hand toeneemt, staat diametraal tegenover de opvatting, dat misdaad zonde is, dat de misdadiger daarom schuldig staat tegenover het recht Gods en dat de Overheid geroepen is, desnoods met het zwaard, de misdaad te straffen en het recht te herstellen.

We zwijgen thans van het huwelijk, van het eigendomsrecht, van den eed; op elk dezer punten zou het niet moeilijk vallen Prof. Groenewegen te overtuigen, hoe het beroep op de rechtsnormen van het zedelijk bewustzijn niets baat, zoodra ge tegenover een tegenstander staat, die een geheel ander zedelijk bewustzijn heeft en daarom aan *uw* rechtsnorm geen kracht toekent.

Prof. Groenewegen ging van een fictie uit. Een algemeen zedelijk bewustzijn met voor allen geldende rechtsnormen bestaat niet. De voorstander van de vrije liefde beroept zich evenzeer op zijn zedelijk besef als de verdediger van het huwelijk. De socialist acht privaat bezit onzedelijk. De anarchist van de daad vindt het eisch zijner conscientie, om met dynamietaanslagen het kapitaal te bestrijden.

Prof. Groenewegen zal met ons dit alles als een caricatuur van het zedelijk bewustzijn beschouwen.

Wij zijn dit met hem eens.

Maar op zijn subjectief ethisch standpunt mist hij een vasten bodem om tegen deze valsche rechtsnormen op te komen. Als de rechtsnormen alleen daarom kracht hebben, omdat ons zedelijk besef ze ons voorhoudt, dan heeft de socialist en anarchist evenveel recht, die zijn zedelijk besef tegenover het onze plaatst.

Vastheid heeft men alleen, wanneer men gelooft, dat deze rechtsnormen door God gesteld zijn en daarom ook ons zedelijk leven zich te buigen heeft voor hetgeen God heeft geopenbaard.

Djogja.

De berichten, die Dr. Scheurer aan den Amsterdamschen Kerkeraad zond omtrent het Petronella-hospitaal, behelsden ditmaal een droeve tijding.

Ds. van Schelven deelt in de *Amsterdamsche Kerkbode* hieromtrent het volgende mede:

> Uit Jogjacarta kwam een schrijven van den missionairen arts, Dr. Scheurer, directeur van het zendings hospitaal aldaar, aan den kerkeraad.
>
> Eene der zusters, die zich als hoofdverpleegster aan dezen arbeid had gegeven, mej. J. H. Kuyper, ziet zich om gezondheidsredenen verplicht, ontslag te vragen uit haren dienst.
>
> Na consult met eenen anderen geneesheer, acht Dr. Scheurer zich verplicht, den Kerkeraad te adviseeren, het verzoek dezer zuster in te willigen.
>
> Reeds kort na hare aankomst op Java dreigde dit gevaar; maar men koesterde de hoop, dat zij zoude wennen aan het klimaat.
>
> Doch deze verwachting is niet verwezenlijkt; en nu kon eene beslissing niet langer vermeden worden.
>
> De kerkeraad heeft dan ook daartoe moeten overgaan.
>
> Dankbaar moet erkend, wat deze zuster voor het werk te Jogjacarta geweest is en gedaan heeft.
>
> Met veel toewijding heeft zij zich gegeven aan dit werk, dat van zooveel beteekenis is als hulpdienst voor de prediking van het Evangelie onder de bewoners van Jogjacarta.
>
> Maar nu zal zij in Maart wederkeeren naar het vaderland, in een klimaat gunstiger voor haar gestel.
>
> Wij gedenken haar; en ook gedenken wij, die daar nog blijven, opdat zij worden gesterkt.
>
> Moge het den kerkeraad gegeven worden, spoedig iemand te vinden, die op geschikte wijze de nu zoo eensklaps ledig geworden plaats kan bezetten!

Voor het Hospitaal is dit wel een ernstig verlies.

Want al bestaat er goede hope, dat zuster Kuyper, in het vaderland teruggekeerd, spoedig deze inzinking van kracht te boven zal komen, toch is hier niet van een tijdelijk verlof tot herstel van gezondheid, maar van een definitief afscheid sprake.

Tegen het klimaat van Indië en den zwaren dienst in het Hospitaal bleek haar kracht niet opgewassen.

Moge het Amsterdam's Kerkeraad spoedig gelukken een nieuwe hulpe te vinden, die de plaats van zuster Kuyper kan innemen.

Groningen.

Toen wij onlangs waarschuwden voor de partijzucht bij kerkelijke verkiezingen, wezen wij o. a. op het voorbeeld eener kerk, waar A en B nog niet saamgesmolten waren, en men een ouderling, die 20 jaar lang de kerk gediend had, niet herkoos, omdat hij contribuant was van de Vrije Universiteit.

Niettegenstaande deze kerk door ons niet aangeduid was, heeft men in Groningen zich deze uitlating aangetrokken, en een gemeentelid zond ons een uitvoerig schrijven, waarin allerlei particuliere mededeelingen omtrent het leven van dezen ouderling waren opgenomen, waaruit blijken moest, dat niet diens bijdrage voor de Vrije Universiteit, maar andere beweegredenen tot zijn niet-herkiezing hadden geleid.

Het spreekt wel vanzelf, dat een dergelijk schrijven van een particulier persoon in deze zaak geen de minste bewijskracht heeft. Terwijl de nadere bijzonderheden uit het leven van dezen ouderling het zelfs onmogelijk maken, dezen brief in ons blad op te nemen.

Nu echter van volkomen bevoegde zijde ons verzekerd wordt, dat de ons verstrekte inlichtingen niet juist waren, en als afdoend bewijs hierbij werd gevoegd, dat de nieuw gekozen ouderling evenzeer contribuant is van de Vrije Universiteit, nemen wij gaarne onze uitlating terug.

Eikeboomen.

Onze belangstellende lezer, die ons om een verklaring van de „eikeboomen der gerechtigheid" vroeg, is niet voldaan.

Blijkbaar was het hem minder om inlichting te doen, dan wel om eens te weten, of onze redactie over deze uitdrukking wel precies evenzoo dacht als hij zelf. En nu dit tegensloeg, komt hij met tal van bezwaren tegen onze uitlegging aandragen, waarbij de „meening des Geestes" en de „gedachte van het vrome volk" gesteld worden tegenover hetgeen al onze Gereformeerde uitleggers, de kantteekenaren inkluis, bij deze plaats hebben opgemerkt.

Zijn hoofdbezwaar is dat het beeld van den eikeboom kracht en sterkte uitdrukt, en door Jesaja zelf voor de zwakgeloovigen een geheel ander beeld van „het gekrookte riet" en den „rookenden vlaswiek" wordt gebruikt. Daarom kan de uitdrukking „eikeboomen der gerechtigheid" niet op al Gods kinderen slaan.

De betrekkelijke waarheid, die hierin schuilt, werd reeds door ons toegegeven. Maar de vrager vergeet, dat Jesaja in de aangehaalde plaats geen tegenstelling maakt tusschen zwakgeloovigen en sterkgeloovigen, kinderen in de genade en mannen en vaders in Christus, maar een profetie geeft, die op *heel het volk des Heeren slaat*.

En dat Jesaja wel degelijk voor de geloovigen in het gemeen het beeld van een sterken boom gebruikt, blijkt afdoende uit Jes. 55:13: „Voor een doorn zal een denneboom opgaan, voor eene distel zal een mirteboom opgaan."

Hier is niet sprake van sterke geloovigen, maar van de wederbarende genade, die aan elk kind Gods geschonken wordt. En van al deze kinderen Gods wordt gezegd zonder onderscheid, dat ze een denneboom en myrteboom gelijk zullen zijn.

Buitenland.

Duitsch'and. Strafprofessoren. Het schooltoezicht.

Nog steeds blijft in het Koningrijk Pruissen de opleiding tot den dienst des Woords aan de orde. Velen, die nog aan de leer der Evangelische kerk vasthouden, en onderscheidene kerkelijke vergaderingen en conferentiën hebben er bij de regeering te Berlijn op aangedrongen, dat de aanstaande dienaren des Woords niet langer hijna uitsluitend zouden onderwezen worden door hoogleeraren, die niet alleen de belijdenis der kerk niet deelen, maar haar ook vinnig bestrijden. De regeering heeft daaraan ten deele gehoor gegeven. In onderscheidene Universiteiten, als te Bonn en te Marburg, zijn nu naast de ongeloovige professoren geloovige aangesteld. Deze nieuwe hoogleeraren hebben nu den naam van Strafprofessoren gekregen, althans in de Academische wereld. Sleeswijk Holstein is over het algemeen aan de leer der kerk getrouw gebleven, doch aan de Universiteit te Kiel vindt men alleen hoogleeraren die beslist aan de zijde van het ongeloof staan.

Toen door meer dan twee-honderd predikanten bij de regeering een verzoek werd ingediend om professor von Baumgarten, de meest beslist ongeloovige hoogleeraar der Theologische Faculteit, te ontslaan, werd dit geweigerd en kreeg men ten antwoord, dat de Staat zoowel de radicale als de conservatieve partij moet erkennen, en dat zij er voor heeft te zorgen, dat vertegenwoordigers van beide partijen aan de Universiteiten verbonden worden. Waarom, zoo vragen wij, richten de voorstanders van de leer der Evangelische kerk niet eene Vrije Universiteit op? Ach, hadden de Gereformeerden in Duitschland in deze maar baanbrekend weten op te treden! De tijd zal voorzeker komen, dat de Duitsche regeering zal inzien, dat door het benoemen van loochenaars der Schrift tot opleiders van de aanstaande leeraren der kerk, zij zelve de fundamenten heeft helpen ondergraven waarop Staat en Kerk rust. Als het dan maar niet te laat is!

In Duitschland werd tot hiertoe bijna overal het schooltoezicht uitgeoefend door de predikanten. Deze toestand heeft zijn oorsprong in den tijd, toen kerk en school ten nauwste vereenigd waren. In de laatste tientallen jaren is het echter steeds meer erkend, dat de school een eigen zelfstandig terrein heeft en dat het daarom een onding is, wanneer de predikanten der Evangelische landskerk als zoodanig ook het ambt van schoolopzieners uitoefenen. Er wordt op gewezen, dat de predikanten daarvoor geen opleiding ontvingen, dat zij daarom ook niet in staat zijn den arbeid der schoolmeesters behoorlijk te controleeren, daar het den herders en leeraars aan vakkennis ontbreekt. Er is tegen dit alles niet veel in te brengen. De scholen van den tegenwoordigen tijd zijn heel wat anders geworden dan die van voor een eeuw; men moet zich op schoolzaken hebben toegelegd en zich in het organisme eener school uit de twintigste eeuw hebben ingewerkt, om in staat te zijn het schooltoezicht met vrucht uit te oefenen.

Dit neemt echter niet weg, dat vele predikanten het betreuren, dat het schooltoezicht hun met den tijd zal worden ontnomen; want dat het daartoe komen zal is te voorzien. Zij meenen, dat zij door het uitoefenen van hun toezicht er voor konden waken, dat het religieus karakter den school bewaard bleef. Maar zij zullen niet kunnen verhinderen dat geschieden zal, wat uit de veranderde omstandigheden noodzakelijk volgt.

— Een protest uit Hannover tegen machtsoverschrijding van de zijde der regeering.

In Hannover bestaat nog altijd een partij, die tegen de daad van Wilhelm I, waarbij in 1866 het koninkrijk Hannover bij Pruissen werd ingelijfd, reageert. Deze partij is in dezen tijd bezig een groote protestbeweging op touw te zetten tegen het streven, om op kerkelijk gebied tot eenheid in organisatie of kerkbestuur te geraken.

De Welfische partij van het kiesdistrict Geestemunde—Otterndorf deed daarom een oproeping tot het Hannoversche volk hooren, waarin zij opkomt tegen de „rücksichtlose" opheffing van het consistorium van Stade, dat al twee en een halve eeuw bestaan heeft; welks opheffing een krenking van de kerkelijke rechten der Lutherse bevolking en een ongeoorloofde inmenging van de staatsmacht in de zaken der Hannoversche landskerk is. Ook protesteert zij tegen de invoering der Pruisische Unie, tot welke men den weg banen wil door de afzonderlijke consistorien op zijde te zetten. Al verzekert men ook het tegendeel, dit is niet anders dan een middel om de gemeenten te misleiden. Ten slotte protesteert zij tegen alle pogingen om eene Duitsche Evangelisch nationale kerk in het leven te roepen; zij ziet hierin een miskenning van de universeele roeping der kerk. Zij ziet ook in de staatskerk der Unie iets onwaardigs voor de kerk; zij houdt het er voor, dat de Unie een gevaar oplevert voor beide kerken der reformatie, omdat zij op vermenging en verflauwing der grenzen (vermischung) en daarom op onwaarheid rust, waarom zij die het ernstig met hunne belijdenis meenen, onder de Pruisische Unie van hunne rechten beroofd zijn. Het stuk eindigt met eene oproeping ten strijde voor de kostelijke goederen der reformatie, zoowel gericht tot Lutherschen als Gereformeerden. Ook andere partijorganisatiën hebben zich bij dit protest aangesloten.

Het blijkt uit het bovenstaande, dat wij niet alleen staan in de gedachte dat de invoering en doorvoering van de Pruisische Unie schadelijk is voor de Luthersche en voor de Gereformeerde kerk in Duitschland. Wij zijn er van overtuigd, dat die Unie nog het meest schaadt aan de Gereformeerde kerk. Het is echter jammer, dat het protest tegen het ingrijpen van het staatsbestuur in de inwendige aangelegenheden der kerk in Hannover uitgaat van een staatkundige partij. Het heeft nu den schijn, alsof men in kerkelijke kringen reeds zoó gewoon geworden is aan staats- of overheidsdwang, dat de energie om daartegen op te komen niet meer aanwezig is. Welk een voorrecht hebben de Gereformeerde kerken in Nederland, dat zij zich vrij kunnen ontwikkelen zonder eenige inmenging van de zijde der overheid, zij het dan ook, dat daarom ons kerkelijk leven gedurig belangrijke offers van ons vergt.

Italië. Het Roomsche congres te Bologne.

Het onlangs te Bologne gehouden congres van Roomsch Katholieken is belangrijk, omdat openbaar is geworden, dat er bij de Roomschen in Italië begeerte gevoeld wordt, om de gespannen verhouding welke dusver bestaan tusschen de Regeering en den H. Stoel, te doen eindigen. Er waren drie partijen, wier programma's in hoofdzaak op het volgende neerkomen. Eene partij was voor de herstelling van de wereldlijke macht van den paus; zij oordeelde, dat alles met deze hoofdzaak in verband moest gebracht worden. Leiders van deze partij zijn de broeders signor Sacchetti en Lascellotti. De tweede partij, die der Gematigden, wenschen ook wel de herstelling van de wereldlijke macht des pausen, maar gelooven, dat deze herstelling vanzelf zal volgen als de maatschappij gekerstend zal zijn; zij wil daarom in de eerste plaats op dit laatste nadruk leggen. De derde partij oordeelde, dat de tijd nu rijp was tot de formeering van eene sociale, christelijke, politieke partij; zij wenschen, dat eene overeenkomst tusschen Kerk en Staat getroffen zou worden, maar begeerden niet, dat de Staat zichzelven zou verloochenen. Deze partij ziet alleen heil in eene absolute scheiding van Staat en Kerk, als het eenig middel voor een waardig bestaan der kerk in den tegenwoordigen tijd.

Deze derde partij werd door paus Pius X veroordeeld in een schrijven van Monsignor Meny del Val aan den bisschop van Orvieto. Het resultaat echter van dit congres was eene combinatie van de tweede en derde partij; eene combinatie, die zeer duidelijk op *liberaal* standpunt staat, en misschien groote beteekenis kan hebben voor de toekomst van het Katholicisme in Italië. Een ding staat althans vast: de beslste voorstanders van de herstelling van het wereldlijk gezag van den paus zijn ver in de minderheid, en de Roomschen zullen niet alleen in de stedelijke verkiezingen, maar ook in die van het parlement hun stem meer uitbrengen dan dusver het geval was. Deze feitelijke erkenning van den Italiaanschen Staat is de wijze, die ten slotte onvermijdelijk Kerk en Staat van elkander zal scheiden en den strijd eindigen, die er tusschen deze twee na de inneming van Rome, nu goed dertig jaar geleden, bestaan heeft.

Gemengd nieuws.

Te New-York zijn 451 kerken of plaatsen waar Godsdienstoefeningen gehouden worden. Tot de verschillende kerken behooren 664,885 leden, terwijl de geheele bevolking op ruim twee millioen inwoners geschat wordt.

De *Church News Association* heeft onlangs eene telling laten houden van de kerkbezoekers, en het bleek dat 427,135 menschen eene godsdienstoefening bezochten, of 64 per honderd

Er zijn 52 kerken die tot de Presbyterianen behooren, met een ledental van 23,779, waarvan 20,615 of bijna 87 procent ter kerk kwamen. De Reformed, Methodist Unitarian en Christian Scientist Churches hadden in hun kerken meer personen dan tot deze kerken behooren: de Reformed 101.52; de Methodist 138.7; de Unitarian 114.8 en de Chr. Scientist 157.9 procent. De volgende genootschappen bleven beneden hun ledental: de Universalisten met 98.8; de Baptisten met 83.5; de Episcopalen met 79.5; de Discipelen van Christus met 70.2 en de Lutherschen met 61.3 procent De Protestantsche kerken hebben een gemeenschappelijk ledental van 153,280, waarvan 138,106 ter kerk komen. De Roomsche kerken hebben een ledental van 511 505, waarvan 289,029 den godsdienst waarnemen. De vrouwen bezoeken de kerk meer geregeld dan de mannen. Deze verhoudingen zijn betrekkelijk zeer gunstig.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

OOST EN WEST.

VIII.

IN ONGENADE.

Er verliepen eenige weken, zonder dat de gravin en de koningin elkaar ontmoetten. Toen werd er aan het hof een feest gegeven ter gelegenheid der verjaring eener prinses.

Er werden vele gasten genoodigd en ook graaf De Raye, doch wat hem en zijne echtgenoote zeer moest treffen, deze laatste werd niet gevraagd, evenmin als een hunner kinderen. Dit was zoo geheel tegen de gewoonte, dat zoowel de genoodigde als de niet genoodigde, aanstonds begreep, dat er iets niet in orde moest zijn. Met schrik dachten zij aan het voorgevallene kort geleden.

Niet lang meer bleven ze in onzekerheid. Want toen de gravin kort daarop, het ergste vreezende, en ook ter wille van haar kinderen, een onderhoud met de koningin verzocht, liet deze antwoorden, dat zij dit niet kon toestaan. Het zou Haar Majesteit aangenaam zijn, zoo voortaan de gravin als ook haar dochters zich niet meer aan het hof vertoonden.

Zoo was dan alle onzekerheid weggenomen, maar ge kunt begrijpen, hoe diep allen werden getroffen door hetgeen nu geschiedde. „Ik vreesde het wel," zei de graaf tot zijn vrouw; „hoe kondt ge ook zoo onvoorzichtig wezen."

„Maar de koningin was ook allerdwaast gekleed," antwoordde de gravin, „en daarbij, hoe kon ik vermoeden, dat zij mijn vraag zou hooren, en dan daarbij nog gaan onderzoeken naar die dwaze Panache. 't Komt ook al heel ongelukkig."

„Lieve vrouw," zei de graaf, „erken dat de schuld grootendeels bij u ligt. „Wees niet te snel met uw mond," zegt de Schrift, en daarbij, al deed de koningin iets dat belachelijk is, het past ons toch niet daarmee te spotten. We hebben hier te veel goeds genoten."

Wat de gravin ook beproefde om de koningin nog eens te spreken, om haar vergiffenis te vragen, het baatte niet. De vorstin achtte zich beleedigd en meende, dat het nu beter was zich die vreemdelingen eens voor goed van den hals te schuiven. Daarbij kwam, dat niet weinig edelen en grooten van Denemarken, het alles behalve goed hadden gevonden, dat vreemdelingen zoo begunstigd, ja boven hen gesteld werden. Zoo lang echter de graaf en de gravin De Raye in zoo blakende gunst aan het hof stonden, had niemand iets tegen hun bevoorrechting durven zeggen. Doch nu 't anders werd bleek de waarheid van wat Bilderdijk later uitsprak, toen hij zeide:

> „Een gunst'ling heeft, hoe onverdiend,
> In 't onheil nooit een vriend."

Want de groote heeren en groote dames vooral, hadden al spoedig begrepen, dat het tusschen de vorstin des lands en de buitenlandsche gravin niet meer was als vroeger. De koningin, al vertelde ze niet aanstonds alles, liet toch een en ander uit, waaruit de edelvrouwen genoeg begrepen. Zij gaven de koningin volkomen gelijk en rieden haar ernstig aan, vol te houden en de vreemdelingen, die zich zoo ondankbaar toonden, niet meer te ontvangen. Zoo geschiedde dan ook, maar er geschiedde nog meer.

De koningin namelijk had, gelijk begrijpelijk is, ook aan haar man medeeling gedaan van het voorgevallene. Dat koning Christiaan over het gehoorde niet bijster in zijn schik was begrijpt gij. Hij zeide echter niet veel, liet de koningin tegenover mevrouw De Raye doen zoo als zij goed vond, doch sprak er tot zijn gunsteling niet over. Trouwens de graaf kon ook niet helpen wat zijn vrouw gedaan had.

Maar dit was niet wat de koningin wenschte. Zij wilde dat de koning het gebeurde zou beschouwen als een beleediging, ook hem aangedaan. De vorst kon er begrijpelijkerwijs moeielijk toe komen, den graaf, die in alle geval zelf niets misdreven had, ook te laten boeten voor de schuld zijner vrouw.

't Bleek echter ook hier, hoe vaak het eene kwaad het andere verwekt. Want 's konings omgeving, de edelen en heeren, die De Raye als een indringer beschouwden, lieten, steunende op de koningin, nu duidelijk merken, hoezeer hun die vreemdeling en zijn zoon en allen mishaagden, die tot hem in betrekking stonden. Ook begonnen zij de Raye op alle wijs te hinderen en te dwarsboomen. De goede graaf leed daar veel onder, te meer als hij bedacht, hoe heel de treurige verandering haar oorzaak vond in de onvoorzichtigheid zijner eigen vrouw. Menigmaal zocht hij het aangezicht den Heeren, om licht en wijsheid te vragen, wat te doen stond, ook wijl de koning — dat merkte hij zeer goed — niet meer zoo vriendelijk en hartelijk jegens hem was als vroeger.

De beslissing kwam echter nog eer dan de graaf had durven vermoeden.

Drie maanden ruim na het gebeurde aan den maaltijd ten hove, ontving hij een brief van den koning, die hem mededeelde, dat hij van zijn hoogen post in het leger was ontslagen, wijl die beter door een Deensch veldoverste kon bekleed worden.

Diep geschokt haastte de graaf zich een onderhoud bij den koning te vragen. Dit werd hem toegestaan. In het gesprek dat nu plaats had, bleken twee dingen. Vooreerst dat het den koning leed had gedaan, graaf De Raye zijn ontslag te moeten geven, doch dat het niet anders kon. Ten tweede echter, dat Zijn Majesteit zeer ontevreden was, dat vreemdelingen voor wie hij zooveel had gedaan, zijn goedheid zoo slecht beloonden. 't Kort begrip van de zaak was dat alles zoo bleef.

Nu konden natuurlijk de graaf en zijn gezin wel in Denemarken blijven, maar even natuurlijk was, dat zij dat liefst niet deden. Zij hadden er geen enkelen vriend, wel vele vijanden. Ze waren uit een hoogen staat gevallen, en daarbij was de vraag of zij, al werd het ook zuinig aangelegd, hier verder zouden kunnen leven. Alles overlegd hebbende kwam men tot het besluit, dat het best zou zijn ook het nieuwe vaderland weer te verlaten, gelijk men eens het oude had gedaan.

HOOGENBIRK.

INGEZONDEN STUKKEN.

(Buiten verantwoordelijkheid van de Redactie)

Bede om Hulp.

De Vereeniging voor Christelijk lager onderwijs, gevestigd te Nieuw-Amsterdam, en erkend bij Koninklijk besluit, is al een tijd werkzaam ter verkrijging van een Christelijke school, waar de jeugd naar den eisch van Gods Woord kan onderwezen worden. Er is een terrein gekocht en betaald. Doch om een school en onderwijzerswoning te doen verrijzen ontbreekt haar de macht. Wijl hier in deze Veenkolonie verreweg de meesten tot de arbeidende klasse behooren en het ongeloof en socialisme sterk vertegenwoordigd is, zoo is hier dringende behoefte aan Christelijk onderwijs; en zoo komt ze tot u allen, die voorstanders zijn van het Christelijk onderwijs, ons te willen steunen met uw gebed en liefdegaven. Wij voelen ons met des te meer vrijmoedigheid gedrongen, daar ook de classis Coevorden onzen toestand kent en ons een gift van *f* 24.44 ter hand stelde, welke dankbaar door ons is aanvaard en er alzoo een steentje is aangebracht. Geve de Heere dat velen ons met hunne gaven mogen verblijden, opdat wij eerlang de begeerte van ons hart vervuld mogen zien en wij in het bezit zijn van een Christelijke school.

Moge de Heere vele harten neigen bij den aanvang van dezen nieuwen tijdkring, om ons nog te gedenken. De bede „Uw Koninkrijk kome", vinde in veler harten weerklank en kome onder ons in vervulling. De kleinste gave is ons welkom; en mochten er Kerkeraden zijn die ons een collecte willen zenden, dan zal ons dat zeer verblijden. En die *De Heraut* niet lezen wenschen wij, dat anderen hun met de zaak zullen bekend maken en alzoo veler oor en hart moge bereikt worden.

Ondergeteekenden stellen zich bereid tot het ontvangen der liefdegaven.

Namens de Vereeniging,
W. MICHIELS, *Secretaris.*
T. BUSSTRA, *Penningmeester.*

Nieuw-Amsterdam, 5 Jan. 1904.

P. S. De gaven zullen in dit blad of persoonlijk verantwoord worden.